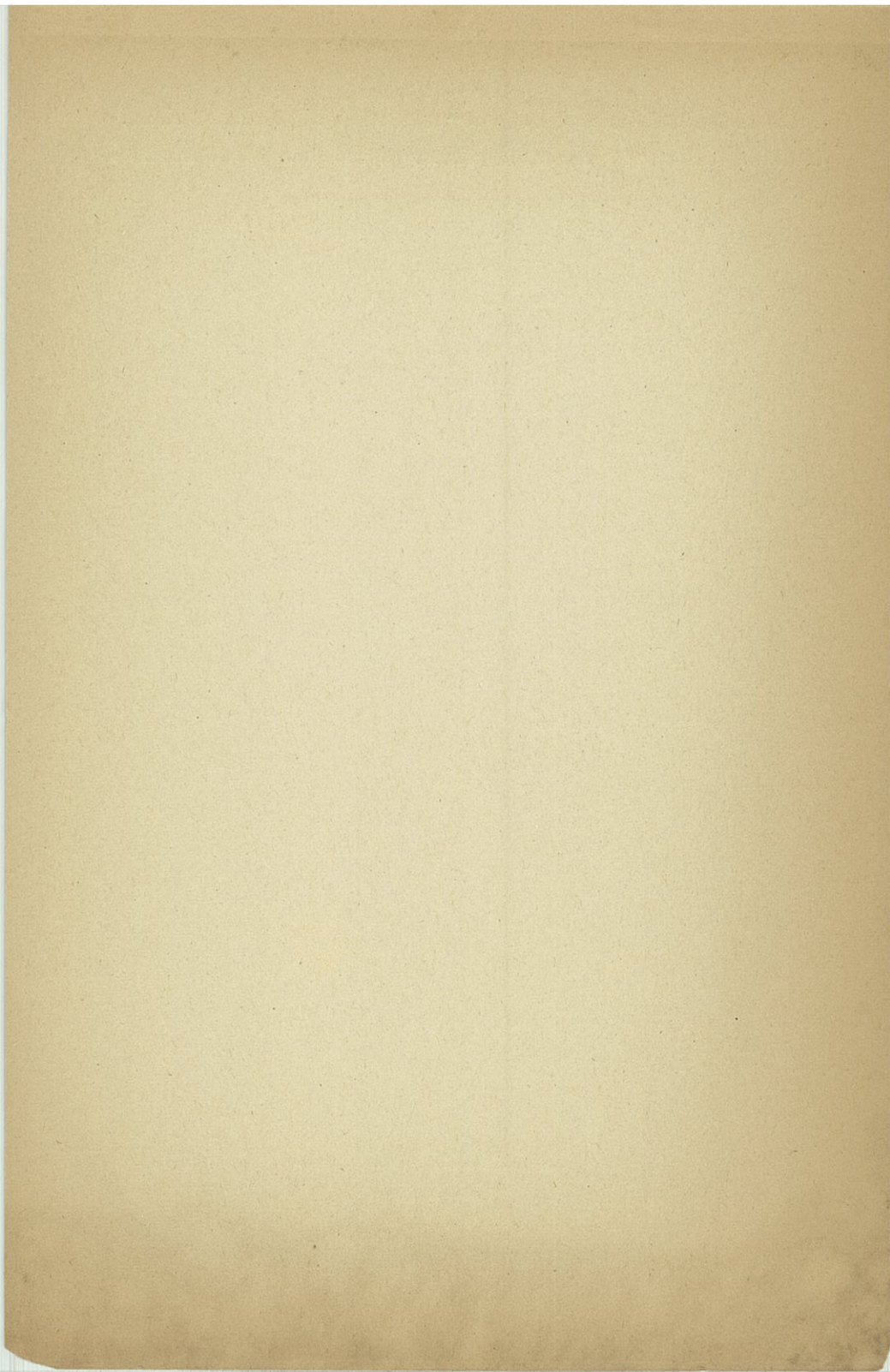

ANTON PANNEKOEK SOM VÄNSTERSOCIALDEMOKRAT:
EN HISTORISK KRITIK

(1973)

KOMMUNISMEN

1974

FÖRORD

I juli 1972 utkom nr 3 av serien «Prometeus»: Karl V. Jensen, «Udviklingen i den revolutionære bevægelse i Danmark» (1922). Allt sedan dess har det bjudits på flera svårigheter att avsluta serien med utgivningen av de planerade nr 1 och nr 2: A. Pannekoek, «Olika riktningar inom arbetarrörelsen» (1909) resp. H. Gorter, «Verdensrevolutionen» (1918).

De förhållanden som en gång ledde till beslutet att ge ut Prometeusserien var bundna till tiden som någon slags opposition i det Internationella Kommunistiska Partiet (dIKP) 1971 och en kontakt knuten med några utanför dIKP stående italienska kamrater. Dessa förhållanden har sedan länge upphört att gälla. Det kunde kanske till och med finnas anledning att abrupt upphöra med denna serie, ty den passar allt sämre in i den nuvarande verksamheten.

Undersökningen av de *nu* rådande samhälleliga förhållandena och dessas utvecklingstendenser i ett revolutionärt perspektiv har ständigt lett till mera grundläggande utforskning av den verkliga historiska rörelsen och den revolutionära teorin. Detta har å andra sidan medfört större möjligheter att *historiskt* värdera exempelvis Pannekoeks och Gorters skrifter, men så länge det större arbetet befinner sig i full utveckling och förändring utan att ännu ha kunnat fördjupas och preciseras *grundligt* har de värderingar och analyser som känts angelägna att göra i inledningarna till utgivningarna ständigt upplevts som otillräckliga. I denna utvecklingsprocess kom därför två tidigare av en annan skrivna inledningar till denna Pannekoektext (juni resp. oktober 1972) att grundligt kritiserats, och denna kritik-process hade det goda med sig att den tvang till utveckling och precisering av

IV

ståndpunkterna, utan att — givetvis — någon harmonisk enhet mellan oss har uppnåtts.

Det är alltså mot bakgrund av denna alltjämt pågående process som vi med stor tveksamhet beslutat att i alla fall leverera Pannekoeks text med en ny, tredje, väsentligen omarbetad inledning, där vi passar på tillfället att formulera en del saker som trots allt kan vara ett bidrag för de läsare som själva utvecklar sig hän mot en total kritik av kapitalismen inklusive Kapitalets vänster och ultravänster.

Även om det i den «kollektiva» efterbearbetningen kan bli aktuellt med avsevärda förändringar, så är det självklart att själva skrivandet av inledningen görs av en enda individ. Användandet av «vi»-formen får bedömas därefter: å ena sidan är den en kvarleva från gamla tiders falska kollektivism samt organisations- och gruppfetischism; å andra sidan kan den i viss mening vara befogad då «vi» — dvs dels de flesta som t.o.m. 1971 utgjorde dIKP:s «sektioner» i Skandinavien, dels de som därefter kommit att omfatta samma radikalt annorlunda och föränderliga arbetsperspektiv och som i större eller mindre utsträckning deltar i Kommunismens utgivningar — genom nära kontakter onekligen kommit att utveckla många gemensamma — om än långt ifrån identiska — ståndpunkter.

Lund i maj 1973

PANNEKOEK SOM VÄNSTERSOCIALDEMOKRAT:
EN HISTORISK KRITIK

Anton Pannekoek tillhör den generation av revolutionärer som trädde fram i samband med den våg av massaktioner i början av detta århundrade som kom att utgöra det första mera omfattande försöket till uppgörelse med den etablerade arbetarrörelsen i Andra Internationalens gestalt. Huru väsentliga dessa händelser än var som symptom på den kommande uppgörelsen, så blev det den revolutionära perioden från 1917 till 1921/23 som på ett allt avgörande sätt kom att bestämma denna generations politiska och teoretiska insats.

Anton Pannekoek tillhör vidare det man har kallat «den holländska marxistiska skolan» (1). Tillsammans med Herman Gorter och den mera tvekande Henriette Roland Holst deltog han i den holländska socialdemokratins vänsteropposition. Utvecklingen av denna riktning skall ses i samband med den holländska generalstrejken 1903 (se nedan) och den därpå följande debatten om masstrejkerna med bidrag just från Gorter och Roland-Holst. 1909 tog oppositionen steget ut och bildade ett eget litet radikalt parti, SDP (Social Democratische Partij). Detta var den enda betydelsefulla splittringen i någon socialdemokrati före det första imperialistiska världskriget och efter uppgörelsen mellan bolsjevikerna och mensjeviker inom den ryska socialdemokratin sex år tidigare. Trots att SDP vägrades tillträde till Andra Internatio-

(1) Jfr H. M. Bocks inledning till antologin «A. Pannekoek, H. Gorter Organisation und Taktik der proletarischen Revolution» (Verlag Neue Kritik, Frankfurt 1969).

nalen, så kan man absolut inte säga att det holländska brottet var ett brott med socialdemokratien. I vilken utsträckning man ännu var och måste vara bunden vid dess rötter kan bedömas dels utifrån att Internationalens vänsterflygel stödde deras inval (bolsjevikerna) och dels utifrån att det 1915, som inom andra socialdemokratiska partier, uppstod samma splittringstendenser inom SDP.

Det är överhuvudtaget en viktig uppgift för denna inledning att visa hur Pannekoek (som alla andra) och föreliggande text, « Olika riktningar inom arbetarrörelsen » (1909) är en produkt av sin tids sociala förhållanden, dvs att visa hur Pannekoek, som ju är känd som representant för den tyska antiparlamentariska och antifackliga vänstern under revolutionsperioden 1917-21/23 på sin höjd förmår uttrycka en *vänstersocialdemokratisk* ståndpunkt före första världskriget. Låt oss titta lite närmare på några av de massaktioner som gör det möjligt för oss att *historiskt* värdera dessa händelser som symptom på uppbrotsperioden 10 år senare och som bekräftelser på den socialdemokratiska och överhuvudtaget hela den etablerade arbetarrörelsens kontrarevolutionära roll, men som samtidigt revolutionärer likväl inte kunde använda sig av för att bryta sig ut ur och frigöra sig från denna Kapitalets arbetarrörelse (2):

— 1900-02: Många långvariga, upprorsliknande strejker i Frankrike bildar bakgrund till den partifientliga strömningens utveckling till « revolutionär syndikalism », en strömning som alltid kritiserades våldsamt av socialdemokraterna och alltså också av Pannekoek 1909.

— 1902: Den belgiska socialdemokratien bekämpar generalstrejksrörelsen som tenderar att gå utöver kravet på en rösträttsreform. Den belgiske ledaren Vandervelde anklagas för detta av Rosa Luxemburg och Franz Mehring i en serie artiklar som vidare behandlar frågan om generalstrejken i förhållande till de revolutionära syndikalisterna (« anarkisterna ») och massornas spontanitet.

— 1903: Den holländska strejkrörelsen står gentemot en motvillig halvsyndikalistisk rörelse (3) och en avvaktande, vid

(2) Jfr också beskrivningen av denna period i « Kommunismens Perspektiv » (Kommunismen nr 1 - maj 1972).

(3) Denna rörelse var sedan 1881 organiserad i SDB (Social-Demokratischer Bond). Dess främsta språkrör var F. Domela-Nieuwenhuis. Rörelsen var antiparlamentarisk och anticentralistisk och avböjde det praktiska partiarbetet. 1896 lämnade man Andra Internationalen. 1914 uttalade sig Nieuwenhuis mot kriget.

denna tid numeriskt svag socialdemokrati (4). Dessa motsättningar återfinnes till en del uttryckta i den ovan nämnda debatten, som förde till utgivandet av oppositionens tidskrift «De Tribune», 1907 och bildandet av SDP, 1909.

— 1903: En väldig våg av upprorsbetonade strejker väller fram i Sydryssland. Rörelsen uppstår helt *spontant*, dvs direkt ur de existerande sociala förhållandena, varvid redan existerande organisationer står utanför eller spelar en konserverande roll. Nya revolutionära organismer skapas i själva kamperna och för dessa kamper (5). Ett av de få kända uttrycken på representationsnivån är Trotskijs slutsats mot slutet av 1904 att revolutionen skulle börja med en generalstrejk.

— 1904-05: Våldsamma masstrejker i Italien såväl på landsbygden som i städerna. Den socialistiska fackföreningsrörelsen motarbetar dessa, såsom exempelvis järnvägsarbetarnas stora generalstrejksförsök. Detta leder till de revolutionära syndikalisternas utträde ur Socialistiska Partiet och bildandet av USI (Unione Sindacale Italiana) året därpå, men även den socialdemokratiska vänstern måste erkänna generalstrejken som ett mäktigt vapen. USI förmår integrera och organisera de revolterande arbetarna, vilket har sina paralleller till utvecklingen i Frankrike (6).

— 1905: I januari utbryter en av socialdemokratin oförutsedd och oorganiserad, en månad lång generalstrejk bland de 200.000 kolgruvearbetarna i Rhenområdet, och när liknande rörelser börjar i de nordtyska hamnstäderna överges och fördömes rörelsen som misslyckad. — 1905 fördömer fackföreningskongressen öppet masstrejker som revolutionsromantik. Den efter de belgiska och särskilt de ryska händelserna häftiga masstrejksdebatten *inom* den tyska socialdemokratin (1904-06) fick härmed nytt material. Det avgörande och mest långtgående bidraget skriver Rosa Luxemburg efter erfarenheterna från den polska revolutionsrörelsen 1906 i «Masstrejk, parti och fackföreningar» (1906) (7).

(4) Dess ledare P. J. Troelstra stödde sig på Andra Internationals centrum omkring Bebel och Kautsky.

(5) Se Denis Authiers väsentliga förord till Trotskijs «Rapport från den sibiriska delegationen» (1903), utgiven i Spartacusserien, Paris 1970. Jfr dennes första not, sid 11 om spontanitetsbegreppets innebörd.

(6) Jfr dIKP:s partihistoria, «Storia della sinistra comunista», Milano 1964, s. 34-40.

(7) Luxemburg vänder sig där mot anarkisternas och de revolutionära syndikalisternas ekonomiska generalstrejksuppfattning, men också mot ett ensidigt betraktande av den politiska mas-

— 1905: I Ryssland bildar Petrogradarbetarna sitt eget revolutionära organ (sovjeten, med bl.a. Trotskij och hans internationalistgrupp i spetsen), som står i motsättning till de existerande organisationerna, vilka antingen visar sig oförstående inför den spontana rörelsen (som bolsjevikerna) eller som motståndare (de flesta mensjeviker).

— 1910-12: I den preussiska rösträttskampanjen 1910 använder man sig av en jättedemonstration på 150.000, vilket på nytt skrämmer det socialdemokratiska partiet för de möjliga konsekvenserna av sådana massaktioner som hotar att ta sig revolutionära uttryck. Motsättningen inom partiet skiljer Kautsky från Luxemburg och 1911-12 utbryter den gamla debatten igen, denna gång mellan Pannekoek (som arbetar i Tyskland sedan 1905) och Kautsky om den revolutionära massaktionen och dess förhållande till fackföreningar, parlament, partiets uppgifter, statens funktion, organisationsbegreppet och inte minst i förhållande till den subjektiva faktorns betydelse i revolutionsprocessen (8). Pannekoek angriper Kautskys formalism, legalism och fatalism, varvid han kommer att fortsätta Luxemburgs försök att dra upp linjerna för den framtida revolutionsrörelsen, dock utan att heller han nå någon klarhet om socialdemokratins funktion (9).

— 1911-12: Även i frågan om stöd till den kapitalistiska statens imperialistiska kolonialpolitik kommer det till uppgörelser mellan vänster och höger inom socialdemokratien, inom den etablerade arbetarrörelsen. I Italien leder den libyska kampanjen i kriget mot Turkiet till en förkrossande seger för vänsterflygeln (under Mussolinis ledning) med uteslutning av ledande högermän (10). Denna reaktion är mycket kraftigare än debatten i Tyskland 1911 i samband med Marockokrisen (11) och har delvis sin förklaring

strejken som defensivt kampmedel för det parlamentariska arbetet (Bebel). För henne var masstrejken « de proletära massornas rörelsesätt, den proletära kampens uppträdelseform i revolutionen » och här spårar man också den tendens som senare kommer till uttryck som « enhetsorganisationen »: « i en revolutionär massaktion är politisk och ekonomisk kamp ett ». — Jfr Pannekoek i denna skrift s. 73: « Politisk och facklig kamp flyter alltmer tillsammans till en enda arbetarklassens kamp mot de härskande klasserna ».

(8) Jfr Bocks i not (1) nämnda inledning.

(9) Jfr Pannekoeks värdering av masstrejken i föreliggande text s.74 och den mera negativa på s.34 (« i yttersta fall »).

(10) Jfr « Storia della sinistra comunista », Milano 1964, s. 51-57.

(11) Jfr Rosa Luxemburg - antologin « Jag var, jag är, jag blir » (Cavefors, Uddevalla 1966) s. 119-36.

i en traditionellt antikolonialistisk inställning hos Kapitalets arbetarrörelse, vilken stammar från Italiens misslyckade Afrikaexpansion och förkrossande nederlag i Adua 1896 (12). Denna tradition bidrar naturligtvis också till att den italienska socialdemokratin intar en — i förhållande till de flesta andra — mera negativ attityd till deltagandet i världskriget. Vid krigsutbrottet är till och med alla Italiens parlamentariska partier mot kriget. Inför Italiens krigsinträde i maj 1915 utbryter lokala arbetarupplopp i Turino och det Socialistiska Partiet intar utåt sett en enig pacifistisk hållning (« varken deltaga eller sabotera »), medan dess vänsterflygel i själva verket är klassdefaitistisk och internationalistisk (13).

I alla dessa händelser framträder alltså redan den brytning inom den andra-internationalistiska socialdemokratien som sedan skall komma i öppen dager under trycket av världskriget och världskrisen 1914-21/23. Även om dessa reella sociala fenomen ännu inte fått en tillfredsställande historisk-materialistisk förklaring med tillhörande analys av Kapitalets och det kapitalistiska samhällets verkliga rörelse, så är de tillräckliga för att i *det historiska perspektiv* vi befinner oss i kunna konstatera att socialdemokratins kontrarevolutionära och nationalistiska ställningstagande vid krigsutbrottet 1914 *inte* var något *förräderi*, inte ett plötsligt avsteg från en socialistisk/kommunistisk position, utan en helt konsekvent uppföljning av de uppgifter som tillkommer Kapitalets arbetarrörelse.

Frågan varför denna etablerade arbetarrörelse var och är ett hinder för de första och alla de efterföljande proletära angreppsförsöken, och varför den vänsterriktning, som var uttryck för dessa försök, inte förmådde att grundligt analysera och värdera socialdemokratins funktion har inledningsvis berörts i Kommunismen nr 1 — maj 1972 (Kommunismens perspektiv, Den första dokumentsamlingen och « Renegaten » Kautsky og hans discipel Lenin) samt i vår tidiga arbetstext « La Gauche Allemande et la question syndicale dans la III Internationale » (14). Även om dessa texter representerar ett stort steg framåt i förhållande till det Internationella Kommunistiska Partiets leninistiska partiformalism och fackliga politik, så utgör de emellertid i allra högsta

(12) Jfr « Storia della sinistra comunista », s. 26.

(13) Jfr dito s. 85-103.

(14) « Den tyska vänstern och den fackliga frågan i Tredje Internationalen » från dec. 1971 finns till stora delar översatt till svenska men i ytterst få exemplar.

grad blott arbetsredskap och hjälpmedel för att följa utvecklandet av en total kritisk uppgörelse med marxismen som ortodoxi. «Kommunismens perspektiv» förmådde visa de revolutionära rörelserna och «organisationerna» som ständigt på nytt uppstående produkter ur den verkliga revolutionära situationen och perioden. Kritiken av leninismen och hela den tredje-internationalistiska traditionen kunde ledas tillbaka till den Andra Internationalens historiska funktion som etablerad arbetarrörelse: Kapitalets nödvändiga organisering av den vara, proletärernas arbetskraft, som utbytes mot det variabla kapitalet.

Den väsentligaste begränsningen i «Kommunismens perspektiv», en begränsning som ännu inte helt kunnat övervinnas, ligger i den traditionella beskrivningen av historien som representationernas, partiernas, gruppernas och individernas historia och i sökandet efter och apologin för «bra» riktningar: det saknades en total historisk materialistisk undersökning och förklaring av de sociala förhållandena mellan människorna eller klasser av människor, dvs de revolutionära och kontrarevolutionära organisationernas förhållanden till bytesvärdets eller kapitalets historiska verkliga rörelse låg ännu dolt i den officiella marxismens ideologiska slöjor. — Detta blev uppenbart för oss när vi genom att kritiskt granska Marx och Engels egen politiska praktik i förhållande till den tidens verkliga händelser insåg det, som naturligtvis är fundamentalt, nämligen att på samma sätt som vi historiskt kritiserat och värderat Andra och Tredje Internationalen, på samma sätt måste man också visa de historiska begränsningarna i Marx verksamhet i Kommunistiska Förbundet (KF) och Första Internationalen (IAA, Internationella Arbetar - Associationen). (Liksom det idag gäller att värdera KAPD (Kommunistische Arbeiter-Partei Deutschlands) och hela den rådskommunistiska/socialistiska traditionens begränsningar i apologin för den existerande produktionen och organiserandet av arbetarråd utifrån den.)

Det visar sig alltså att frågan om alla existerande, mer eller mindre integrerade organisationer som hinder för de *nya* spontant uppstående revolutionsrörelserna inte är begränsad till den andra-internationalistiska socialdemokratin, utan har en mycket större, generell giltighet. Det har därför sitt givna intresse att i detta sammanhang visa på tidigare historiska erfarenheter för att än tydligare kunna se den *historiska* utvecklingen av denna tendens hän mot dagens och morgondagens händelser. I det första försöket till denna inledning skisserades också några tidiga exempel på reaktioner mot bytesvärdets rörelse (exempelvis i samband med Bondkrigen i Tyskland 1524-25 och babeuvismen i Franska revo-

lutionen). I det andra försöket behandlades i stället Marx och Engels teoretiska och politiskt/praktiska verksamhet från 1847 och framåt i relation till arbetarrörelsens organisationer.

Båda försöken (juni resp. oktober 1972) bedömdes emellertid då vara alltför oprecisa, ofullständiga och oklara för att publiceras. Visserligen förmådde vi nästan omedelbart *förbättra* texten och lösa en del av de problem som ställdes i den, men andra och mera grundläggande dök upp i stället och det var uppenbart att det var nödvändigt med en *grundlig* historisk undersökning om dessa förhållanden skulle kunna behandlas i denna tredje inledning. Ambitionen var från början att avstå från tidiga exempel på reaktioner mot följderna av hytesvärdets rörelse när denna utvecklas och övergår till Kapitalets (ex. Flandern 1379-82 (15)) och nöja oss med att visa på den del av 1800-talets historiska rörelse som vi genom vår ursprungliga anknytning till den förhärskande marxistiska traditionen redan till stor del undersökt. Men redan detta visade sig efter flera månader vara en för stor och tidskrävande uppgift för denna inledning. De nu följande styckena skall alltså blott läsas som ett ofullbordat försök att med en skildring av Kapitalets verkliga rörelse i början av 1800-talet utfylla några ofullkomligheter i de tidigare försöken till inledning.

Att det följande till stor del blir en historia som — liksom de tidigare försöken — an knyter till de historiska individerna Marx och Engels verksamhet hänger *dels* samman med en felaktig utgångspunkt från tidigare (jfr « Kommunismens perspektiv »), då vi i Marx verksamhet sökte lämpliga modeller för det då aktuella problemet om partiets karaktär och relation till revolutionära och kontrarevolutionära perioder; *dels* — som en följd av detta — nödvändigheten av att göra upp med den egna traditionen, något som endast kan göras genom att noga känna det man vill kritisera; *dels* också därför att en historisk, kritisk värdering av denna periods erfarenheter inte kan undgå att undersöka, såväl Marx politiska praktik i förhållande till Kapitalets verkliga rörelse, som de — särskilt tidigare — positiva bidragen till den revolutionära teorin och förståelsen av mänsklighetens historia genom utvecklandet av den materialism som kallas den historiska därför att människorna inte bara är produkter av den materiella utvecklin-

(15) Jfr Norman Cohn, « The pursuit of the millenium », London 1972 och Iring Fetscher, « Vor-und Frühformen des Sozialismus », Hamburg 1970 för uppgifter om sådana rörelser.

gen utan också gör historien och som därvid lämnar Feuerbachs naturalistiska materialism bakom sig (16).

* * *

Med utvecklandet av verktygsmaskinen under 1700-talet börjar den industriella revolutionen i England. Därmed börjar den fas av kapitalismen som kallats «arbetets reella subsumtion under kapitalet» (17) lämna den enkla samverkan och den manufakturmässiga arbetsdelningen som metoder för «produktion av relativt mervärde» och övergå till det oerhört mycket produktivare användandet av maskineriet i arbetsprocessen (18). Med den på maskineriet vilande storindustrin utvecklas också nya kapitalistiska kategorier: de egentliga industrikapitalisterna och det moderna industri- eller fabriksproletariatet. Eftersom exproprieringen av lantbefolkningen och nedbrytandet av det gamla hantverket och manufakturindustrin fortgår så snabbt att industrin ständigt kan tillföras nytt människomaterial finns det heller inget omedelbart intresse från kapitalisternas sida för åtgärder som skulle kunna minska förslitningen av arbetskraften och trygga arbetskraftens bestånd på längre sikt (ex. fackföreningar, förbud mot visst kvinno- och barnarbete, maximerad arbetsdag, etc). Under denna period finns det också en enorm osäkerhet och otrygghet för de gamla hantverks- och manufakturarbetarkategorierna, men också — och det är väsentligt — för det framväxande moderna industriproletariatet som utsätts för en mördande konkurrens från det stora antalet egendomslösa. Allt detta utgör den naturliga grundvalen för denna tids radikala arbetarkamper, vilka efter maskinstormaruppluppen på 1810-talet (Ludditenrörelsen) och blodiga sammanstötningar som den vid Petersfeld nära Manchester («Peterloo») 1819 snabbt leder till de första försöken att kanalisera dessa spontana, våldsamma reaktioner i fasta organisa-

(16) Se Marx, «Tesar om Feuerbach», 1845 m.fl. texter under åren 1844-46.

(17) Den reella och formella subsumtionen behandlas utförligt i Marx utgivna 6:e kapitel, «Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses» (Archiv sozialistischer Literatur 17, Verlag Neue Kritik, Frankfurt 1970) s. 45-64, men nämnes också i KAPITALETS Första Bok, XIV: e kapitlet (ty. s. 533; sv. s. 445), vilket på grund av den dåliga översättningen dock inte framgår i den svenska utgåvan.

(18) Se KAPITALET, Första Boken, Fjärde avsnittet och särskilt början av XIII: e kapitlet.

tionsformer genom det delvisa avskaffandet av förbudet mot arbetarföreningar 1824. Därmed kommer också de engelska «trade unions», om än i synnerligen tillbakastående former, att utvecklas. Den engelska arbetarklassens reformistiska rörelse kan börja.

Denna utveckling försiggår i England medan den på maskineriet grundade storindustrin först en bit in på 1800-talet *börjar* att i liten utsträckning utvecklas i länder som Belgien, Tyskland och Frankrike; en utveckling som först efter det fransk-tyska kriget 1870-71 och Tysklands enande skjuter ordentlig fart särskilt i Tyskland, men även i Frankrike (19). Den långsamma utvecklingen av den kapitalistiska klassen av moderna industriarbetare, de nationella skillnaderna liksom skillnaderna i betingelser vid denna klass' första framträdande och vid dess fortsatta existens som alltmer fast organiserad och kontinuerlig etablerad arbetarrörelse är av mycket stor betydelse för att förstå de olika arbetarkampernas och arbetarorganisationernas karaktär under 1800-talet och även senare.

* * *

Här avbröts detta inledningsutkast tvärt i slutet av februari för att närmare fortsätta undersökningen av det kapitalistiska samhällets rörelse inklusive de förhärskande teoretiska traditionerna, vilka i sin tur naturligtvis är uttryck för och del i en tidigare *verklig* samhällelig rörelse och också för den pågående begyn-

(19) Flera intressanta uppgifter om den industriella utvecklingen — huvudsakligen i Tyskland — kan hämtas ur Jürgen Kuczynski, «Die Geschichte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus» (Berlin 1961) och «Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung» (Berlin 1966). — Från 1800 till 1840 steg manufaktur- och fabriksproduktionen 2½ gånger, varvid den största utvecklingen sker för manufakturen under 1815-35 medan fabriker förekom ytterst sparsamt. Efter «den revolutionära folkrörelsen» 1830-31 följde Tullföreningen 1834 och en begynnande industriell utveckling, särskilt efter 1840 (tillväxt av ångmaskinernas hästkrafter från 40.000 till 260.000 på 10 år; jfr Englands 1.290.000 hk. 1850). — I början av 1830-talet består den nya klassen av fria ej inom jordbruket samsatta lönearbetare av 450' (1848 1.000') = 10% av befolkningen, varav 250' inom «industrin», 75' i gruvor och 125' i *skräfria* hantverk. Det är hantverksgesällerna som i denna övergångsperiod på 1840-talet bildar de första «självständiga» arbetarorganisationerna i Tyskland. De utgör även stammen för arbetarrörelsens första internationella organisationer, KF (Kommunistiska Förbundet) och IAA (Internationella Arbetar-Associationen, Första Internationalen).

nande kampen mellan de kapitalistiska klasserna. Utifrån allt detta skulle så Marx egen utveckling kritiskt granskas, dvs med en historiskt materialistisk metod. — Det stod emellertid, som redan nämnts, efter någon månad klart, att det skulle föra för långt att *grundligt* klargöra denna historiska kritik och uppgörelse med den marxiska läran och traditionen inom ramen för denna inledning. Det blir säkert tillfälle att återkomma till detta senare, eftersom det upplevs som fundamentalt för analysen och förståelsen av de nutida tendenserna i det kapitalistiska samhället. Här skall blott *antyd*as kritikens nuvarande inriktning som — det måste understrykas — är högst preliminär:

Den ovan skildrade samhälleliga och ekonomiska situationen i början av 1800-talet gjorde det till ett historiskt faktum att den av borgarklassen utlovade « jämlikheten, friheten och rättvisan » endast hade förverkligats på ett formellt, ideellt plan, nämligen människan som medlem av staten, men ej som verklig individ (20).

Den kapitalistiska varuekonomin hade utvecklat, inte avskaffat skillnaderna mellan fattiga och rika: « Arbetarna blir så mycket fattigare ju mer rikedom han producerar, ju mer hans produktion tilltar i makt och omfång ». Detta är det « nationalekonomiska nutida faktum » (21) som alla « socialister » utgår ifrån under första hälften av 1800-talet.

Proletariatet utgör vid denna tid en benämning på de egenomslösa och arbetande av olika kategorier (hantverkare, manufakturarbetare, fabriksarbetare, osv), men kommer med maskineriets inträngande att identifieras strängt till den produktiva kapitalistiska klassen av industri- eller fabriksarbetare.

Hos Marx synes denna betydelseförskjutning vara uppenbar redan i « Kommunistiska Manifestet » (1847-48) där själva den ekonomiska föreningen av lönearbetarna i associationer benämnes revolutionär (22), men redan tidigare med studiet av den klassiska borgerliga ekonomin tenderar Marx att uppfatta arbetarklassen som det « utbildade proletariatet » som « inte förgäves genomgår

(20) För en utveckling av detta tema och för en kritik av de « mänskliga rättigheterna », se Karl Marx, « Till Judefrågan » 1843, MEW (Marx/Engels Werke) Band 1, s. 347-77. Finns på svenska i Sven-Eric Liedmans urval « Karl Marx Människans frigörelse » (Stockholm 1965) s. 22-52.

(21) Se Karl Marx, « Ökonomisch-philosophische Manuskripte », 1844 (Reclamutgåvan, Leipzig 1970), s. 151.

(22) Se MEW 4:474.

arbetets hårda men stålsättande skola » (23). Däremot är det helt klart att de generella och radikala slutsatser som Marx drar angående proletariatets revolutionära roll utifrån det schlesiska vävarupproret 1844 (24) ej stammar från något avancerat och organiserat modernt industri- och fabriksproletariat, utan från dubbelt exploaterade hemindustriella manufakturarbetares reaktion på den kapitalistiska utvecklingen (25). Likaså framträder det revolutionära proletariatet närmast som den « universella », « från all självverksamhet fullständigt uteslutna », « 'egendomslösa' massan » i « Tyska Ideologin » från 1845 (26).

Det kan inte vara likgiltigt att det som skall vara det revolutionära proletariatet förändras med kapitalismens utveckling. Här råder ingen (bordigistisk) historisk oföränderlighet. Den hänsynslösa utarmningen och destruktionsen av arbetskraften under maskineriets första tid avlöstes som nämns ovan av ett successivt starkare tillgodoseende av arbetarklassens konsumtion av bruksvärden genom olika statslagar av skyddande karaktär och genom fackliga och politiska arbetarorganisationer som förmådde kanalisera hotande revolter till mer eller mindre revolutionerande reformer av det kapitalistiska samhället. Denna bindning av lönearbetarna till det kapitalistiska varuproduktionssättet, som gynnades av expansionsmöjligheterna i den ännu icke kapitalistiska eller föga kapitalistiska delen av världen, har kunnat ske genom att den ökande arbetsproduktiviteten vid storindustriell produktion kunnat förse lönearbetarna med en större mängd bruksvärde (« reallönestegring ») samtidigt som den varit förenlig med Kapitalets historiska ackumulationstendens.

Proletariatet som den stora egendomslösa och som det då framträdde spontant revolutionära massan hade förvandlats till den organiserade moderna industriarbetarklassen, som *ej* är bärare av revolutionen. Arbetarna kan blott vara revolutionära när

(23) Se Karl Marx, « Den heliga familjen eller Kritik av den kritiska kritiken », 1844, MEW 2:38. Finns på danska i not 4 till « Kommunismens perspektiv », s. 17 i Kommunismen nr 1. Jfr dock den föregående s. 37 i MEW 2 för en bestämning av proletariatet utan identitet med den moderna industriarbetarklassen.

(24) Se Karl Marx, « Kritiska randanmärkingar till artikeln 'Kungen av Preussen och socialreformen' av en preussare », MEW 1:407-08. Översatt i sin helhet till danska i tidskriften Kurasje nr 2-3, 1970.

(25) Jfr « Geschichte... », s. 23 och 35-38 samt Kuczynski, Band 10, s. 83-110.

(26) MEW 3:34-35 och 67-68; Liedman s. 139-40 resp. s. 171-72.

de inte längre vill, dvs kan, (löne)arbета, dvs förvärvsarbета skiljt från annan mänsklig aktivitet, utan deltar i den breda revolutionsrörelse som med nödvändighet måste uppstå ur de existerande förhållandena för att det kapitalistiska bytesvärdeproducerande samhället skall kunna tillintetgöras och bereda plats för en kvalitativt annorlunda aktivitet och tillvaro med aldrig förut existerande « verkligt mänskliga » förhållanden mellan individerna (se mera om detta längre ner).

Alltså: det breda egendomslösa proletariatet, inkluderande föga utvecklade lönearbetarkategorier framträdde revolutionärt före organiseringen av arbetarna till verklig kapitalistisk klass; proletariatet som sådan industriarbetarklass (eller lönearbetarklass överhuvudtaget) syntes skenbart vara eller bli revolutionärt; proletariatet som revolutionsrörelse gäller idag eller riktigare för framtiden åter som brett och egendomslost, fast på den utvecklade kapitalismens åldriga grundval, som den totala kommunistiska revolutionsrörelse som måste uppstå med den för seger nödvändiga tillintetgörelsen av alla de kapitalistiska organisationerna (inklusive *alla*, existerande eller embryonala, arbetarklassorganisationer).

Marx påverkas givetvis av de existerande tanketraditionerna och utvecklas från den förhärskande tyska klassiska filosofin (Hegel, unghегelianerna och fortsättningen i Feuerbachs naturalistiska materialism) via tidigare och samtida socialistiska tänkare (Fourier, S:t Simon, Owens, Weitling, Moses Hess, Proudhon, osv) och via den klassiska politiska ekonomin (Smith, Ricardo) till den HISTORISKA MATERIALISMEN (1844-46). Men detta « brott » i Marx utveckling — som alla marxeologer förefaller vara ense om — är inte det enda. Då Marx inte ville vara sekteriker och utopist söker han delta i Kapitalets historiska rörelse, närmare bestämt i den kapitalistiska klassens, arbetarklassens rörelse.

Med Marx (och Engels) inträde i den politiskt/praktiska verksamheten i KF och med omredigeringen och författandet av dess programskrift « Det Kommunistiska Partiets Manifest » 1847 framstår Marx bundenhet vid de ögonblickligt existerande historiska utvecklade kapitalistiska förhållandena tydligt (27). Från

(27) Särskilt markant exempel på denna bundenhet är Marx praktik som radikal *borgerlig* (jakobinsk) politiker under revolutionstiden 1848-49, där anpassningen till vad som är faktiskt möjligt får honom att glida långt in på realpolitikens område på bekostnad av det kommunistiska perspektivet (i juli 1848 tillbakavisar han till och med det borgerliga kravet på en odelbar tysk republik som utopiskt). Först i april 1849 ställer sig Marx på en « proletär »

att i EFM (Ekonomisk-Filosofiska Manuskripten) och i Tyska Ideologin ha utvecklat den *historiska* materialismen och en *generell* teori om den kommunistiska revolutionen, tenderar han nu — samtidigt som han söker att bättre grundlägga denna totala revolutionsteori genom detaljerade ekonomiska studier — att söka den möjliga utvecklingsgången för kapitalismen. Därvid preciseras proletariatet — som nämnts ovan — till *produktiv* industriarbetarklass och lönearbetarnas *organisering* för att höja sina löner och sänka arbetstiden genom att på så sätt omintetgöra konkurrensen mellan arbetarna blir «revolutionär» (Manifestet); arbetarna som organiserad klass skall erövra demokratin, den politiska makten och upprätta proletariatets diktatur — och inte som tidigare och ännu i «Filosofins Elände» 1846-47, avskaffa *all* politisk makt (28) — för att *utveckla* kapitalismen och därmed de produktivkrafter som är nödvändiga betingelser för ett kommunistiskt samhälle; därav apologin för det produktiva arbetet.

I detta perspektiv ges arbetarnas fackliga lönekamp, deras dagliga kamp, illusionen att kunna omvandlas till en revolutionär politisk kamp för avskaffandet av lönearbetet (29); arbetarklassen skall eftersträva lagliga reformer för att förbättra sina villkor som nödvändig betingelse för emancipationen (30) och den kan erövra makten fredligt i länder som England, varför den reformistiska kampen för utvidgning av den allmänna rösträtten upprepade gånger stöds (31); kapitalistisk utveckling i outvecklade områden stöds,

ståndpunkt (senare uttryckt i den dubbla permanenta revolutionens perspektiv) och förenar sig därmed med de tidigare existerande radikalare strömningarna i denna revolution. — Se t.ex. Karl Korsch, «Marx ställning i den europeiska revolutionen 1848» i Kollektivverlags Band 4 (Berlin 1972); Appendix till Franz Mehrings «Karl Marx» (London, 4:e upplagan, 1966) s. 552 och denna period i MEW 5 och 6.

(28) Se MEW 4:181-82 och på svenska i Arbetarkulturs Förlags utgåva (Stockholm 1949), s. 187-88.

(29) Det «klassiska» uttrycket för detta återfinnes i Karl Marx, «Lön, Pris och Profit», 1865 — på svenska i Bo Gustafssons urval (Stockholm 1965), s. 169-70 — samtidigt med att IAA hoppades att de fackliga organisationerna i England skulle kunna utgöra basen för det proletära partiet men detta perspektiv är redan utvecklat i «Filosofins Elände», MEW 4:180-81 och på svenska enligt ovan s. 185-86.

(30) Se bl.a. IAA:s kongressresolutioner, exempelvis de av Marx författade i Geneve 1866, återgivna i «Documents of the First International», volym III (Progress Publishers, Moskva), s. 286-88.

(31) Stödet till chartiströrelsens misslyckade rösträttsrörelse 1851-58 får sin upprepning i Marx uttryckliga stöd och aktiva insats för bildandet av «Reformligan» 1865 bestående av radikala bor-

t.ex. i förhållande till slavekonomin (32) eller i förhållande till den jordägande adeln (33); kort sagt Marx kommer att förorda kapitalismens *revolutionära reformism*, vilket medförde en apologi för denna utveckling och angrepp på dem som trodde sig kunna hoppa över några led i utvecklingen. Den *totala* kritiken av kapitalismen blev lidande! (34). Man kan blott konstatera att då de verkliga historiska betingelserna för den kommunistiska tillintetgörelsen av kapitalismen saknades kom Marx verksamhet att integreras i Kapitalets pågående verkliga rörelse för utvecklandet av dessa på ett så radikalt sätt som möjligt, vilket bedömdes ske genom den organiserade arbetarklassen.

Marx praktiskt-politiska utveckling och verksamhet omfattar naturligtvis också hans teoretiska verk. Hans vetenskapliga arbete står ej i motsättning till hans direkta politiska verksamhet. KAPITALET är i all sin vetenskaplighet (vetenskap alltid uppfattat i förhållande till sin tid) ett glödande försvarstal för lönearbetarklassen och dess aktioner inom kapitalismens ramar, vilka dock genom dessa hotas att sprängas. «Negationernas negation» i slutet av Kapitalets Första Bok går dock inte utöver en samhällelig pri-

gare och IAA-anslutna fackföreningsmän. Se t. ex. «Documents...» och brevväxlingen mellan Marx och Engels i MEW, särskilt den 1 och 25 febr. 1865, och 1 maj samma år om Marx gäckade förhoppningar vad gäller utgången och effekten av den föreslagna partiella rösträttsreformen på den europeiska arbetarklassen. Denna rösträttsrörelse slutar med «Reformligans» upplösning efter kompromisser och parlamentarisk vallag 1867 och valfiasko för arbetarkandidaterna 1868. Se t.ex. MEW, brev den 18 nov. 1868. Om reformarbetet som hinder för annan verksamhet i IAA, se brev den 2 och 6 april 1866. Vid frågans behandling i IAA:s Centralråd fastställdes minimikravet från IAA-medlemmarnas sida till — «manlig rösträtt»; se «Documents.», volym I, s. 82-83.

(32) Stödet till den mera utvecklade kapitalismen i nordstaterna gentemot sydstaterna i nordamerikanska inbördeskriget 1861-65, vars yttre manifestation återfinnes i IAA:s gratulation till Amerikas folk för att ha återvalt Lincoln, «Till Abraham Lincoln, Förenta Staternas president» (29 nov. 1864) och i samband med mordet på denne, «IAA:s adress till President Johnson» (maj 1865); — båda skrivna av Marx.

(33) Stödet till irländsk folkrevolution för att begränsa jordägaristokratis makt i England och påskynda en utveckling mot renare kapitalistiska former med allmän rösträtt och möjlighet till fredligt maktövertagande från arbetarklassens sida. Se t.ex. Marx brev till Kugelmann den 29 nov. 1869.

(34) En del arbeten som t.ex. förarbetena till «Kapitalet» och «Till kritiken av Gothaprogrammet» som behandlade viktiga frågor om kapitalismens tendenser och kommunismens karaktär förblev opublicerade och därmed icke-verkande under Marx tid.

vategendom där kapitalisterna är exproprierade (35) och kan därför idag mycket väl åberopas av dagens mer eller mindre statskapitalistiska stater som kallar sig socialistiska (36).

Kapitalismens utveckling och spridning under 1800- och början av 1900-talet omöjliggjorde en frigörelse från apologin för arbetarklassen och dess organisering. Alla revolutioner och revolutionsförsök fick beteckningen proletära och socialistiska/kommunistiska, men var väsentligen bara revolutioner för omvandling av föråldrade samhälleliga produktionsförhållanden till nya som var bättre anpassade till den kapitalistiska utvecklingen av produktivkrafterna. Kommunistiska var de endast embryonalt och helt otillräckligt i förhållande till de krav som måste ställas på en segrande kommunistisk revolutionsrörelse, vilket berörs nedan. Det är först under den senaste tioårsperioden som det i de högt utvecklade länderna åter blivit om inte tydligt så i alla fall tydligare att kapitalismens utveckling medför elände och fattigdom för människorna också i dessa länder. I områden där kapitalismen ännu är relativt utvecklad medför dess snabba inträngande möjligheten och nödvändigheten av reaktioner på denna utveckling och tillintetgörande av tidigare förhållanden mellan människor; en reaktion med därtill hörande omvälvande förändring av existerande föråldrade och *alltid tröga* samhälleliga produktionsförhållanden alltifrån ekonomiska och politiska institutioner till människornas levnadssätt i vid mening. Men de revolutionsrörelser som därvid skapas kommer ej att gå utöver den för kapitalismen nödvändiga revolutionära reformismen i dessa områden, även om dessa revolutioner, som kommer att *kallas* socialistiska, proletära och kommunistiska, kommer att uppvisa nya drag i en mer eller mindre *nationell* statlig form. Endast om dessa omvälvningar får avsevärda störningseffekter i de kapitalistiskt mest utvecklade länderna (USA, Västeuropa) och därmed verksamt bidrar till att utlösa en total, *världsomfattande*, samhällelig kris i en eller annan form (eventuellt endast *nationella* arbetarklassreaktioner på Kapitalets internationalisering och tendens att bryta ner nationalstaterna eller i form av världskrig) *kan* den för mänsklighetens överlevande nödvändiga kvalitativt nya (i brist på bättre ord: kommunistiska) revolutionsrörelsen väntas uppstå.

Befrielsen går inte via en kapitalistisk klass utan via förstörelsen av denna klass. Det är inte organiseringen utifrån kapitalismens

(35) Se MEW 23:790-91 och på svenska s. 670-71.

(36) Jfr föreliggande text s. 5-6.

produktionsenheter (fackföreningar, arbetarråd, fabrikskommittéer, osv) och en politik som främjar deras bibehållande (mera arbetstillfällen, bättre arbetsförhållanden, arbetarkontroll, arbetarförvaltning etc.) utan genom att arbetarna inte längre vill, dvs kan vara lönearbetare, utan är beredda, att radikalt förrinta de existerande samhällseliga produktionsförhållandena (politiska såväl som ekonomiska) och delta i en universell självverksam revolutionsrörelse som via en total teoretisk och praktisk förintelse förmår skapa en ny mänsklig samvaro där arbetet är självverksamhet (inklusive produktionen av bruksvärden för « mänskliga » behov) och inte förvärsarbete, lönearbete, alienerat arbete och inte produktion av bytesvärden och inte heller *bruksvärden som är Kapitalets*.

Genom upphävandet av kapitalförhållandet, dvs lönearbetet och allt som hör till detta: priser, pengar, varor, banker, krediter, marknader, osv, specialiseringen och den kapitalistiska arbetsdelningen, upphävs också den direkte producentens (arbetarens) alienation till sin egen verksamhet (arbete), till produkten av denna verksamhet (arbetsprodukten), till sig själv som potentiell mänskliga (arten, släktet) och därmed till sina medmänniskor, och människorna ges möjligheter att realisera sig själva och sina inneboende, undertryckta mångsidiga anlag och uppräta verkliga (men likväl *föränderliga*) mänskliga förhållanden till varandra, vilket i sista hand är det som utgör « kommunismen », människornas historiska möjlighet att överleva det kapitalistiska samhällets former för överlevande: allt totalare världskrig och världskriser parat med destruktiva försök att anpassa människosläktet till en mekaniserad, robotaktig, segregerad jämlikhetstillvaro à la « 1984 » med kontrollerade njutnings- och fantasiutlevelser.

Detta är de tankegångar som genom den ovan nämnda grundliga undersökningen håller på att utarbetas medan de sätts i förhållande till den dåvarande och nu pågående verkliga historiska rörelsen och som måste utvecklas till den *totala kritiken* av alla varuekonomins och därmed kapitalismens former och på alla det kapitalistiska samhällets områden med en motsvarande precisering av den positiva möjligheten, som vi i brist på bättre fortfarande kan kalla kommunismen (ett som så många andra missbrukat och därmed förstört ord) allt eftersom den idag historiskt oklara samhällseliga verkligheten utvecklar sina inneboende tendenser klarare.

Den totala kritiken av alla existerande teorier, vilka inte bara är produkter av detta kapitalistiska samhälle — vilket de måste vara — utan också bundna inom dess ramar och till dess olika klasser, är i sig ett gott tecken på de *framtida* konkreta *möjligheterna*

att praktiskt upphäva kapitalismen, på samma sätt som de franska upplysningsteorierna föregick den franska revolutionen, den tyska klassiska filosofin den tyska borgarklassens framträdande på den politiska arenan och i viss mån Marx lära den till socialism maskerade « statskapitalismen ».

* * *

Efter detta större avbrott i framställningen och närmast parentetiska förklaring av de ofullständiga arbetsperspektiven, vilket distanserat oss från den egentliga inledningen och det beprövade ordnade sättet att skriva en sådan, återknyter vi raskt till det tidigare.

I denna inledning är det alltså bara möjligt att antyda den grundläggande likheten mellan alla existerande arbetarorganisationer (fackföreningar, KF, IAA, Andra Internationalen, Tredje d:o, osv) som *hinder* för de kommande — direkt ur den samhälleliga situationen, dvs spontant uppkommande — *nya* revolutionsrörelserna. Denna barska lära hade Pannekoek och andra vänstersocialdemokrater ännu inte — trots de tidigare skildrade händelserna — vid denna tid (1909) någon aning om.

Även om det är möjligt att påvisa skillnaden mellan de olika arbetarorganisationerna (t.ex. mellan Första och Andra Internationalen), så är det i ett större perspektiv inte dessa skillnader som är intressanta, utan de grundläggande likheter som alla gör dem till Kapitalets etablerade arbetarrörelse.

Det är vanligt att som Marxapologet vilja upphöja KF och IAA som « bättre » än de senare internationalerna med åtföljande missvisande periodindelning. En sådan periodisering finner också Pannekoek användbar i sitt försvar av socialdemokraternas parlamentariska taktik. Enligt honom skulle den proletära klasskampens första period vara mellan 1848 och 1871 och ha kännetecknats av proletarietets möjligheter att erövra makten genom väpnat uppror och den andra, « parlamentarismens period », av att proletarietet « långsamt och småningom måste arbeta sig upp till makten » (s. 49). Detta är också i sak felaktigt, då IAA — som vi redan sett — under 1860-talet öppet förordade kamp för reformer via statslagar som « 8-timmarsarbetsdagen », m.m., vilket för övrigt väl motsvarade arbetarklassens radikalast möjliga krav vid denna tid i kölvattnet på den långa kontrarevolutionen efter de i ett historiskt perspektiv utomordentligt svaga revolutionsförsöken 1848. Och överskattningen av Pariskommunardernas heroiska kamp och förkrossande nederlag 1871 är legio inte bara bland leninister. Man kan emellertid inte komma ifrån att själva rörelsen medan den ännu var

på uppåtgående, dvs under dess radikalaste tid, var en patriotisk, republikansk reaktion främst bland de existerande arbetarkategorierna, dvs huvudsakligen fria hantverkare, och traditionellt småborgerskap mot ett dåligt skött försvar av Paris mot tyskarna. Kommunens sociala och politiska innehåll var mycket retarderat, om än den sociala rörelse som bar fram den kan sägas innehålla *fröet* till en revolutionär kommunistisk rörelse som inte kunde spira vid denna tid (37).

En liknande uppdelning finns också mer eller mindre klart uttryckt i « Kommunismens perspektiv » (Kommunismen nr 1 - maj 1972) och återfanns också i de två tidigare försöken till inledning i form av följande problem: Vad utgör kapitalismens arbetarrörelse och vad utgör revolutionens arbetarrörelse? Denna fråga var alltså relaterad till försöken att göra en kvalitativ skiljelinje mellan de internationaler (KF och IAA) som Marx deltog i och de senare. Denna frågeställning (38) förefaller nu vara falsk i det vi kan

(37) Jfr här också t.o.m. Marx senare värdering i brevet till F. Domela Nieuwenhuis den 22 febr. 1881: « Kanske kommer ni att hänvisa mig till Pariskommunen; men bortsett från det att detta blott var en stads uppror under exceptionella betingelser, var Kommunens majoritet på inget vis socialistisk och kunde heller inte vara det ». — MEW 35:160 och Marx Engels Selected Correspondence (Moskva 1965) s. 338.

(38) Denna frågeställning var i de tidigare inledningarna uppenbart starkt påverkad av Karl Korsch's försök att uppfatta marxismen historiskt. I Antikritiken från 1930 till « Marxism och filosofi » (1923) förmår Korsch påvisa sambanden mellan Andra och Tredje Internationalens ortodoxi, men i sina försök att visa urartningen med Andra Internationalens *början* — marxismen antas formellt som ideologi, men inte som verklig teori uttryckande den verkliga pågående historiska rörelsen — undviker han att värdera den totala samhälleliga praktikens samband med den tidigare arbetarrörelsen (med dess etablerade organisationer, KF och IAA) och de oundvikliga följderna för marxismens, teorins utveckling. Den verkliga rörelsen är för Korsch alltid revolutionär, men den Andra Internationalens « allmänna och alltså också teoretiska utveckling » står enligt Korsch plötsligt inte på samma höga nivå som den « totala revolutionära rörelsen »; « arbetarrörelsens nya praxis » krävde en « vidarutveckling av den i en tidigare historisk epok uppstående gamla teorin ». Underförstått att under Marx teoretiska och politiska verksamhet hade internationalernas teoretiska nivå stått i samklang med den verkliga rörelsen, men inte nu. Denna gränsdragning vilar också på en överskattning av arbetarrörelsen. Den är som sagts ovan alltid « revolutionär » för Korsch och inte först och främst kapitalismens. Upplösningen av denna fråga kan alltså endast ske genom en historisk-materialistisk undersökning av den tidens totala verkliga historiska och samhälleliga rörelse, dvs huvudsakligen genom studiet av kapitalismens och det kapitalistiska samhällets utveckling.

säga att varje reell rörelse är Kapitalets (arbetar)rörelse (revolutionär rörelsen som stelnat och organiserat sig fast; uttryck för kapitalismens historiska revolutionära reformism) och den kommunistiska revolutionsrörelsen, MEN endast som *embryo* och *tendens* att gå utöver de kapitalistiska produktionsförhållandena.

Aven om alltså det mesta av de totala historiskt-materialistiska förklaringarna får anstå till ett större arbete omkring den tyska revolutionen, så kan det i detta sammanhang vara värdefullt att se hur Pannekoek 1909 söker de historiska förklaringarna till socialdemokratins stora betydelse just i Tyskland. För Pannekoek är det självständiga arbetarpartiets särskilda tillväxtmöjligheter bundna till det tomrum som uppstår när den « nya liberalismen », den reformvänliga och demokratiska liberalismen (s. 36) inte förmår fylla sin uppgift som uttryck för « en förnuftig kapitalism » (s. 37), dvs när den avstår från att arbeta för den allmänna rösträttens utvidgning (s. 50). Detta beror för Tysklands del på att den traditionella motsättningen mellan den del av kapitalistklassen som lever på jordräntan (storgodsägare, dvs « junkrar », « gruvagrärer », etc) och den del som lever på den industriella profiten (den moderna industrin, den liberala borgarklassen) aldrig var särskilt utvecklad, därtill var junkrarnas traditionella historiska inflytande alltför dominerande (39).

Detta innebär alltså, även om Pannekoek själv inte förmår dra ut konsekvenserna av sitt resonemang, att den förnuftiga, långsiktiga kapitalismens intressen kommer att företräddas av socialdemokratin, mera än den liberala bourgeoisins parti. När Pannekoek i detta sammanhang därför säger: « I demokratiska länder där den allmänna rösträtten råder har arbetarna mycket svårare att komma till ett klart klassmedvetande. » (s. 50), så visar det samtidigt att i hela den socialdemokratiska uppfattningen är arbetarklassen, proletariatet, klass för Kapitalet och inom kapitalismen, samt dess parti, den förnuftiga kapitalismens parti.

Uppgårelsen med den jordägande kapitalistklassen blir liksom i England en mycket långdragen historia, där junkrarna successivt får uppgifter som statsapparatusens byråkrati (jfr s. 61 om byråkratin som klass och förhållandena i Sovjet), men där den slutliga nådestöten mot de föråldrade samhällseliga produktionsförhållandena kommer att utföras under nazismen på 30-talet, efter att endast ha skakats och reformerats under den tyska no-

(39) Jfr « Illustrierte Geschichte der deutschen Revolution » (Berlin, 1929), s. 37-42.

vemberrevolutionen 1918 med den återhållande socialdemokratin i ledningen.

Den moderna kapitalismens utvecklingstendens kom att representeras av socialdemokratin. På samma sätt kommer de revolutionära elementen i de underutvecklade länderna att överta socialdemokratins slagord och lösen även om dessa länder inte visar något spår av proletär karaktär, menar Pannekoek (s. 87). Förutseende med tanke på vilken form kapitalismens historiska utveckling tagit i dessa områden (Ryssland, Kina, Kuba, Nordvietnam, osv). Samtidigt är Pannekoek redan klar över att Kapitalet trängt in överallt, också i de mest tillbakastående områdena (s. 23), att det internationella storkapitalet behärskar dessa områden (s. 25) och att det inte är nödvändigt eller önskvärt att alla genomgår samma långsamma och smärtsamma utveckling (s. 26). Detta säger Pannekoek förresten utifrån en *nationell* synvinkel, vilket också visar att den internationella revolutionens tyska avdelning långtifrån är befriad från den ryskas överväldigande problem med de förkapitalistiska kategoriernas inflytande.

* * *

I hur hög grad Pannekoek ännu 1909 som vänstersocialdemokrat var bunden till de traditionella socialdemokratiska ståndpunkterna framgår än vidare av hans behandling i föreliggande text av de existerande organisationerna (parlamenten, fackföreningarna, osv) och deras användbarhet för proletariatet; av förhållandet mellan reform och revolution och av revisionism och anarkism, varvid han bl.a. kom att kritisera några av sina egna senare « vänsterkommunistiska » ståndpunkter.

1909 befinner sig Pannekoek inte på den revolutionära parlamentarismens grundval — såsom denna 10 år senare blev bolsjevikernas och Tredje Internationalens stelnade och i praktiken endast formellt gällande formel. Än avlägsnare är Pannekoeks senare anpassning till de revolutionära proletärerernas förändrade praxis, den anti-parlamentariska aktionen.

I denna text är parlamenten de normala organen för borgarklassens makt, men organ som kan användas på olika sätt för arbetarklassen. Detta finns det i och för sig inget att invända mot om man accepterar att arbetarklassen (eller proletariatet) är en kapitalistisk klass som hela tiden rör sig inom kapitalismens klasskampsfält. Men vill man betrakta proletariatet som en revolutionär klass, en klass som har revolutionen eller den högre samhällsordningen bärande inom sig eller inom sitt parti; eller vilket är radikalare att « arbetarklassen är revolutionär eller intet » (Marx

1865 och i det närmaste t.ex. Pannekoek senare som vänsterkommunist); eller — vilket är riktigare — proletariatet som revolutionsrörelse är ej identiskt med någon kapitalistisk klass, utan kan först uppträda när arbetarna inte längre vill, dvs kan vara (löne)arbetare, då blir den reformistiska (eller « revolutionära ») parlamentspraxisen i respektive fall i motsvarande utsträckning oanvändbar.

Pannekoek menar visserligen att « idén att på parlamentarisk väg kunna erövra den politiska makten (är) en utopi » (s. 50), men hans förklaring till detta har inget alls med våldsam klasskamp eller väpnad revolution att göra: « I varje fall kommer den (härskande klassen) inte att avstå från herraväldet utan att ha uppjudit sina yttersta maktmedel. Så länge den ännu har majoriteten, har den möjlighet att på laglig väg helt enkelt upphäva den allmänna rösträtten » (s. 50-51). Det yttersta maktmedlet visar sig vara det *lagliga* upphävandet av den allmänna rösträtten. Vid denna tid — som vi såg tidigare av Pannekoek betecknad som « klasskampens andra period: parlamentarismens period » (s. 49) — är också vänstersocialdemokraternas tankebanor helt kanaliserade till den gradvisa erövringen av den politiska makten. Med några få undantag är det först med krigs- och kristiden 1917-21/23 som situationen är mogen för vänstersocialdemokratien att utveckla idén om den « revolutionära parlamentarismen », där arbetarpartiets verksamhet i parlamenten skulle inskränka sig till revolutionär propaganda och upplysning inför massorna före det nödvändiga väpnade upproret.

Pannekoek visar på två orsaker till att man trots omöjligheten av enbart parlamentarisk erövring av makten i alla fall skall använda sig av parlamenten som « det utmärktaste medlet att öka arbetarklassens makt » (s. 52). Detta förenas också med en regelrätt reformpolitik i parlamenten (s. 15 och 39). Den ena är att genom agitationen « göra arbetarna på det klara med deras klassläge » och den andra är att « inte genom ord utan genom handlande » uppfostra de redan *klassmedvetna* arbetarna till socialismen. Den parlamentariska kampen uppfattas som « klasskampens kvintessens », klasskamp « i koncentrerad form ». Båda orsakerna till att arbetarna skall använda sig av parlamentet är alltså bundna vid dess upplysande, uppfostrande verkan för arbetarnas medvetande, moral, solidaritet *och organisation*.

Denna illuministiska vision — som med förändrat mål helt ingår i den ovan beskrivna tredje-internationalistiska « revolutionära parlamentarismen » — lämnar Pannekoek efter kriget och fastslår liksom Bordiga tidigare, att revolutionen kräver parlamentets tillintetgörande och att det därför skulle vara att kompromettera all-

varet i ett sådant antiparlamentariskt krav att sända arbetarrepresentanter in i Kapitalets administrationsapparat. Antiparlamentarismen var gemensam för alla revolutionära riktningar i Västeuropa 1919 (referensnamn: Sylvia Pankhurst, Bela Kun, Chr. Christensen, osv) utan att de för den skull förmådde gå till botten i frågan om demokratin. Uppfattningarna var — som vi strax skall se — inte bara bundna till sin tid, utan också till i vilken utsträckning det kapitalistiska produktionssättet hade utvecklats i de olika områdena.

I föreliggande text säger Pannekoek: « Grundvalen för det borgerliga samhället utgöres av den fiktionen att alla människor är lika och likaberättigade medborgare » (s.50). Därmed riktar han en fundamental kritik mot demokratin som princip, utan att uttryckligen koppla den till demokratin och utan att förstå dess konsekvenser, ty samtidigt talar Pannekoek om att « den demokratiska principen i en på allmän rösträtt baserad parlamentarism » kan förvandlas till « skendemokrati » (s. 52) och i praxis förordar han ju hela tiden kamp mot denna skendemokrati och för den allmänna rösträtten, vilken just grundas på den ovan nämnda fiktionen.

När antiparlamentarismen etablerats 1919 är det intressant att finna en klar skillnad mellan det utvecklade kapitalistiska områdets revolutionära riktningar och de tillbakastående ländernas (Ryssland och i viss mån Italien) i uppfattningarna av demokratin och antalets betydelse. De senare (som bolsjeviker och italienska kommunister) inspirerade sig ännu till den ursprungligen « blanquistiska » formuleringen av « proletariatets diktatur » (i sin tur föregånget av Babeufs sammansvärjningens — jfr senare partiets — « revolutionära diktatur »), som det nödvändiga instrumentet för en arbetarklass' och till och med ett partis minoritetsställning, vilken svarar till en svagare kapitalistisk utveckling. De förra (som t.ex. den tyska vänstern) såg visserligen proletariatets diktatur som nödvändig, men för dem är det hela klassens, massan av arbetares — och inte en minoritet inom klassens — diktatur (40). Å andra sidan finner vi den klaraste *antiformalistiska* uppfattningen av demokratis mystifierande roll i historien (såväl i dess användning på hela samhällets historiska utveckling som på dess användning inom mera homogena organisationer som fackföreningar

(40) Se t.ex.: « Ingen 'beslutsam minoritet' kan lösa de problem som bara kommer att kunna lösas genom hela klassens aktivitet. » (Pannekoek, « Världsrevolution och kommunistisk taktik », 1920).

och partier) hos den f.d. (i Socialistpartiet) antiparlamentariska vänsterfraktionen i det Italienska Kommunistiska Partiet (41).

En annan fråga där motsättningarna mellan de olika strömningar som kallade sig kommunistiska skulle framträda tydligast efter kriget var frågan om fackföreningarnas roll och funktion. Skillnaderna, som på representationsplanet främst utvecklades mellan ryska bolsjeviker och den tyska vänstern, bestämdes också här av skillnader i resp. samhällsformationer och deras förändringsprocess. Då man i Tyskland klarast hade sett fackförbunden inta sin plats i det imperialistiska krigets statsmaskineri, blev det också där som den naturliga splittringen inom fackföreningarna kom klarast till uttryck genom att radikala arbetarmassor spontant övergav och förstörde dem. Denna antifackliga rörelse accentuerades än mer av det efter kriget rådande ekonomiska och samhällsliga kaoset och kom till uttryck i bildandet av *olika nya* «revolutionära» organ, som i Tyskland kan sammanfattas som unioner (42) (och som i andra länder hade sina paralleller i Shop-Stewardskommittéerna i England och i återuppsvinget för de nordamerikanska unionerna, IWW (Industrial Workers of the World) och One Big Union samt de revolutionära syndikalisternas förbund i Spanien), vilkas historiska begränsningar ändå låg i deras anknytning till existerande produktionsenheter (fabriker, företag) och avsikt att med bibehållande av dessa själva förvalta den kapitalistiska samhälleliga produktionen för att få igång ekonomin så att reproduktionen av arbetarklassen åter kunde tryggas. Det är därför också naturligt att det blev den mest konsekventa tysk-holländska vänstern som klarast förstod betydelsen av kampen mot de socialdemokratiska fack-

(41) Se A. Bordigas «Den demokratiska principen» från 1922: «I fastställandet av sina grundsatser framträder den marxistiska kommunismen som en kritik och en negation av demokratin».

«Den demokratiska principen har inget inneboende värde. Det är inte en *princip*, utan snarare en enkel organisationsmekanism som motsvarar det banala antagandet att majoriteten har rätt och minoriteten fel».

«Alla dessa betraktningar har inget absolut värde över sig och detta för oss tillbaka till vår tes, att inga författningsmässiga scheman har något principiellt värde och att majoritetsdemokratin, i uttryckets matematiska och formella innebörd, bara är en av många möjliga metoder för att samordna de förhållanden, som bestämmas inom de kollektiva organismerna. Det är omöjligt att tilldela den demokratiska principen en inneboende karaktär av nödvändighet och rättvisa».

(42) Jfr också i fortsättningen den i not (14) nämnda splittringstexten.

föreningarna, medan en del andra västeuropeiska revolutionärer (som de italienska abstentionisterna och vissa spartakister) liksom bolsjevikerna avvisade den antifackliga praxisen.

Men de tyska antifackliga riktningarna innebar inte någon total praktisk och teoretisk uppgörelse med fackföreningarna och deras historiska roll. Unionerna och liknande nya med revolutionsrörelsen uppkommande organ synes mera vara att betrakta som ersättare för en socialdemokratisk fackföreningsstruktur som inte längre svarade mot arbetarklassens reproduktionsbehov. Även om unionerna hade en mera politisk karaktär eller sökte samla arbetarna i en gemensam ekonomisk-politisk enhetsorganisation — vilket gör att de måste gå under som formella organisationer när den tyska ekonomin börjar stabilisera sig efter 1921 och definitivt efter krisen 1923 — så måste man betrakta dem som organisationer vilka inom vissa sektorer var bättre anpassade till den reella organiseringen av arbetskraften vid denna kristid. Unionerna hade just sin basorganisation i « Betriebsräte », dvs råden i varje företag. Där unionerna slog igenom kom de i sin stelnade form att blott ersätta de socialdemokratiska fackföreningarna som Kapitalets organisering av arbetskraften och närmast av denna varas ägare, arbetarna, i produktionsprocessen.

Det verkliga praktiska (och ej blott formella och anpassade) upphävandet av arbetarklassens fackliga organisering kommer först att kunna ske med upphävandet av själva arbetarklassen. Som vi såg tidigare uppkom de fackliga och arbetarorganisationerna överhuvudtaget som nödvändiga instrument för att rätta till de första industrikapitalisternas hänsynslösa exploatering av det mänskliga materialet. Arbetskraftens kvalitet måste helt enkelt skyddas mot den försämring den utsattes för, för att kunna trygga Kapitalets framtida utveckling. Detta kom att säkras genom organiseringen av den kapitalistiska klassen av lönearbetare för att försvara sina intressen och därmed uppstod inom Kapitalets rörelse den självjusterande rörelse (lönekampen) som ej skarpt kan avgränsas från dess politiska och samhällseliga uttryck (klasskampen) och som i så hög grad skulle komma att bidra till att Kapitalets ständiga historiska tendens, dess sammanbrott, uppskötts och fördes upp på en högre och därmed också eländigare nivå av kapitalistisk samhällsutveckling.

Även om alltså dessa organ uppkom som produkter av mycket radikala arbetarkamper, kom de att så snart dessas spontana angreppsimpuls — till följd av avsaknaden av en generell och djup ekonomisk/samhällelig krissituation — lidit nederlag att antingen gå under eller inta en plats i kapitalismens generella organisations-

väv. Det kan inte finnas kommunistiska revolutionära organisationer under kontrarevolutionen och därmed var alla Internationallers fackliga och partimässiga organisation, liksom de syndikalistiska fackförbunden, organ med kapitalistiska uppgifter, antingen som direkt formell ekonomisk organisering av totalarbetaren (43) eller som politisk representant för den moderna kapitalismen, vars fortsatta utveckling av produktivkrafterna skulle säkra inflytande och makt för « arbetarnas rörelse », varför denna måste vara motståndare till de *särskilda* tidigare kapitalistiska kategoriintressena och bara önska kapitalismens generella, samhällsliga väl.

1909 måste Pannekoeks åsikter givetvis vara långt från såväl en sådan total som sin egen senare vänsterkommunistiska värdering av fackföreningarnas roll. Utan att på något vis vilja nedvärdera den fackliga kampen — som dock alltid vid denna tid underordnas den parlamentariska (politiska) — uttrycker Pannekoek ändå fackföreningarnas begränsningar när han skriver: « *Deras uppgift ligger inom kapitalismens ram, de går inte utöver kapitalismens gräns.* Därav kommer det sig att många bourgeoisipolitiker och sociologer ofta är vänligt stämda mot fackföreningarna. ... I denna riktning verkar de t.o.m. som en konservativ kapitalismen befästande kraft. » (s. 64).

Samtidigt med att vänstersocialdemokrater som Pannekoek och Luxemburg underströk betydelsen av den proletära spontaniteten, så lösrev de sig inte från den ståndpunkt som ännu efter kriget förfäktades av såväl bolsjeviker som abstentionister och spartakister: fackförbunden kan utgöra hinder, *därför att* de leds av en opportunistisk byråkrati, men själva organisationerna är alltid proletära, klassmässiga, ty deras medlemmar är arbetare; och därför skall kommunisterna stanna i fackförbunden och satsa på att *erövra* ledningen av dem, ty fackförbunden kommer att bli klasskamporgan och sedan inta ekonomiska funktioner under proletariatets diktatur. — Denna fundamentalt gradualistiska syn på organisationernas eviga möjligheter och « omvändelse » till revolutionen hörde också till den generella andrainternationalistiska uppfattningen att en arbetarklass alltid existerar (utan att ens använda den radikalaste marxiska bestämningen av klassen som revolutionär eller intet) nämligen i fackförbunden och i socialde-

(43) Jfr Karl Marx, « Kapitalet », Första Boken, XIV:e Kapitel, s. 444, där uttrycket « Gesamtarbeiter » dock missvisande översatts med « den arbetande organisationen »; se MEW 23:531.

mokratin, och för en icke-våldsam kanhända reformistiskt-facklig « klasspolitik » i icke-revolutionära perioder.

Ett sådant synsätt genomsyrar också denna Pannekoektext och det kan faktiskt sägas att ovannämnda citat uttrycker den radikalaste synen på de fackliga organen från 1909 till 1915 då industriförbundsprincipen lanserades av de IWW-inspirerade vänsterradikalerna i Hamburg och till 1917 då den tyska revolutionen såg sin vänsterflygel, organiserad kring Bremerlinke, följa den spontana massrörelsens tendenser och lansera parollen « ut ur fackförbunden » (mars 1917) och « enhetsorganisationen » (juni 1917; senare förknippad med Otto Rühle och AAUE, Allgemeine Arbeiter-Union Einheitsorganisation — jfr not (7)).

Dessa antifackliga tendenser kom snart att få sina politiska och organisatoriska uttryck i KAPD:s klara motsättningsförhållande till Tredje Internationalen, då bl.a. Pannekoek och Gorter som KAPD:s mest framträdande teoretiker kritiserade försöken på att överföra den ryska dubbelrevolutionens praxis till Västeuropa och USA (44).

Ett annat utmärkande drag i denna text är Pannekoeks försök att förena reformism och revolution (bestämd som « produktionsätets omvälvning » (s. 28)). Dessa framställes som två sidor, vilka finner en harmonisk enhet i socialismen som rörelse. Genom kampen för reformer visar det sig att kampen bara kan gälla hela systemet. För socialismen gäller: « *Dagsarbetet är allt för den. Men samtidigt är också dess revolutionära slutmål allt för den.* » (s.28). För partiet och fackföreningen gäller: « Bådadera kämpar för omedelbara förbättringar. Båda är samtidigt revolutionära och reformsträvande » (s.69).

Ovanstående syn på reform och revolution, omedelbara mål och slutmål är helt i överensstämmelse med vad som redan sagts och typiskt för denna period. Revolutionen uppfattas endast som ekonomisk-samhällelig omvälvning, och inte också som en våldsam uppgörelse och tillintetgörande av de existerande förhållandena, och reformismen den väg som leder till denna revolution som samhällelig omvälvning; reformarbetet är metoden att använda och revolutionen som omvälvande revolutionsrörelse uppfattas ej som nödvändigt för « produktionsättets omvälvning »; ja, man kan knappast ens säga att detta perspektiv överhuvudtaget existerar före världskriget och världskrisen.

(44) Om den tyska vänstern, dess teori och historia, se huvudsakligen H. M. Bock, « Syndikalismus und Linkskommunismus von 1918 — 1923 » (Meisenheim am Glan, 1969; — piratupplaga finnes).

Man skulle — skenbart paradoxalt — kunna ge en karakteristik av den ovan antydda tyska antifackliga spontana massrörelsen med följande citat ur Pannekoeks kritik av den franska syndikalismen:

« Den verkliga arbetarrörelsen skall, enligt denna uppfattning bestå i den kamp, vari arbetarna själva och inte deras representanter uppträder. *Handla själv*, direkt aktion — är dess lösen. Blott massorna själva kan erövra sig frihet. Den kan ej erövrats åt dem av ledare och representanter. Arbetarmassan själv måste tänka och känna revolutionärt. Det är inte tillräckligt att de förenar sig bara för att erövra högre lön och kortare arbetstid » (s. 68).

Pannekoek kritiserar här den ståndpunkt han själv kom att inta senare. Särskilt markant är omsvängningen vad gäller synen på ledare och representanter, även om KAPD och därmed Pannekoek i det senare långt ifrån intog de radikalaste ståndpunkterna i detta avseende; KAPD var i själva verket också ett avantgardistiskt parti som delvis genom egen verksamhet måste invänta att massorna i sin helhet fick revolutionärt klassmedvetande. Mycket tyder på att en närmare undersökning av den tyska massrörelsen skulle bekräfta att dess kulmen nåddes första halvåret 1919 och att de efterföljande organisatoriska uttrycken för denna spontana rörelsens faktiska program, de olika unionerna och partierna var en följd av rörelsens svårigheter, nedgång och nederlag. Detta återstår dock att verifiera genom en närmare undersökning av vad som *verkliga* hände (45).

Behandlingen av ledare/massa-problematiken, som senare skulle bli ett framträdande drag hos Pannekoek möter vi också mera uttryckligt anteciperat i kritiken av den på centralismen fackföreningsrörelsen oundvikliga byråkratismen: « Här inträder samma företeelser som skildrats vid behandlingen av den parlamentariska kampen. Ledarnas ledning träder mer i förgrunden, massan själv träder tillbaka. Framgångarna tycktes bero på ledarnas personliga egenskaper, ... medan massornas entusiasm och insikt inte räknas med som gripbara faktorer » (s.72).

En annan sak som i denna text pekar fram mot senare positioner och framtida kritik är behandlingen av proletarietets definition och förekomsten av en arbetararistokrati i Storbritannien och USA (Gompers fackförbund), som produkt av den specialiserade kapitalistiska utvecklingen av tekniken (s. 88-89).

(45) Jfr dock som utgångspunkt för en sådan undersökning s. 83 i Bocks bok!

Också förutsättningarna för den redan omnämnda (not 7) enhetsorganisationspraxisen finns anteciperat: « Politisk och facklig kamp flyter alltmer tillsammans till en enda arbetarklassens kamp... » (s. 73). De praktiska uttrycken för denna enhet exemplifieras på ett annat ställe genom maststrecken, som karakteriseras så här: « Den politiska insikten och fackföreningsdisciplinen fyller här samma uppgifter som den tänkande hjärnan /huvudet/ och den kraftiga armen hos en och samma kämpe » (s. 74). Här möter vi också de uttryck som senare återkommit hos « parti-kommunist » som « Partiet må vara revolutionens huvud och vapen. » (46) eller som « Ett parti lever när en doktrin och en aktionsmetod lever. Ett parti är en skola för det politiska tänkandet och alltså en kamporganisation. » (47).

De olika vänsterriktningarnas syn på socialdemokratin kan alltså till en början generellt sett främst karakteriseras med att de själva var socialdemokratiska. Först efter 1914 framstod det klart, att de riktningar som sedan kom att kalla sig kommunistiska måste lämna de socialdemokratiska organisationerna, varvid en del tvekade förhållandevis mycket länge (t. ex. spartakisterna). — Före 1914 är alla illusioner ännu levande: liksom Luxemburg tror Pannekoek att den byråkratiska ledningsapparaten förhindrar basen från att uttrycka sig och demokratiska strängar anslås ofta av de dåvarande vänsteroppositionerna innanför Andra Internationalen. Också efter att de holländska vänstersocialdemokraterna lämnat Andra Internationalens holländska parti 1909 för att bilda SPD så är det — som framgick av denna inlednings första sida — ingen tvekan om att socialdemokratins roll förblir ett mysterium ända till världskriget, och att man till och med gör sig illusioner om en ny demokratisk antibyråkratisk partilednings möjligheter att förnya Andra Internationalens partier.

Frågan om den revolutionära organismens uppstående som en produkt av revolutionen var inte ett problem under den första efterkrigstiden då det rasade revolutionära kamper i flera europeiska länder; alla strävanden gick ut på att undvika att anhängarna av de gamla andra-internationalistiska formerna fick något inflytande på de nya proletära partiorganisationerna; därför kamp mot de organ där de socialdemokratiska riktningarna hade sin natur-

(46) Se KAPD: s « Teser om partiets roll i den proletära revolutionen » från juli 1921, tes 7, s. 52 i Kommunismen nr 1 — maj 1972.

(47) Se A. Bordigas « Parti och klass » från april 1921, s. 36 i Kommunismen nr 1.

liga hemvist: parlamenten, fackförbunden och de icke-revolutionära partierna. Tredje Internationalen kom inte att dela denna syn vad beträffar de två första organen och bara för en kort tid vad angår det tredje (de socialdemokratiska och «centristiska» partierna). Detta medförde det mera utvecklade «brott», vars teoretiska uttryck å ena sidan är Lenins «'Radikalismen', kommunismens barnsjukdom» (48), som försvarar den formalistiska entrismen i de nämnda organen (samt i det engelska Labour Party), medan å andra sidan Pannekoeks «Världsrevolution och Kommunistisk taktik» och Gorters «Öppet brev till kamrat Lenin» båda från 1920 (49) i viss utsträckning kan sägas representera den revolutionära antiformalismen.

* * *

Efter det definitiva brottet med Tredje Internationalen (1921) och KAPD:s splittring (1922) skulle Pannekoek snart lämna «aktiv» politik och mera ägna sig åt teoretiska studier av kontrarevolutionens ekonomiska förlopp och politiska ideologi. Detta resulterade i en rad betydelsefulla arbeten varav det viktigaste är hans uppgörelse med Lenins «Materialism och empiriokriticism» (1908) i «Lenin som filosof» från 1938, där han visar hur Lenin kritiserade den borgerliga vetenskapen utifrån en borgerligt revolutionär utgångspunkt (50).

Emellertid skulle de två väsentligaste svagheter, som alltid varit den tyska vänsterns, aldrig lämna Anton Pannekoeks arbete:

— Frågan om revolutionens organ, som i denna text är partiet och fackföreningarna och som blir parti, unioner och företagsråd («Betriebsräte»), «löste» Pannekoek till sist (1946) med texten «Arbetarråd», där han aprioristiskt och formalistiskt lovprisade råden. Lenins partifetischism hade ersatts med en rådsfetischism som ännu idag — i skepnaden av *arbetarrådssocialism* och *rådskom-*

(48) Se Lenin, Valda Verk, II : 2, s. 353-466.

(49) Båda dessa texter finnes när detta skrives (maj 1973 översatta, men ej publicerade. Den första på danska av en kamrat i Århus, Postbox 1023, 8200 ÅRHUS N. och den andra på svenska genom kamrater i f. d. Manifestgruppens, nuvarande Internationell Arbetarkamps försorg, Box 229, 126 02 HÄGERSTEN 2. På originalspråket finns de båda i den i not (1) nämnda antologin.

(50) Vi hänvisar till själva texten, som nyligen utkommit både på franska och tyska, respektive i serien Cahiers Spartacus och på Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt och inom kort på svenska genom «Arbetarpress», Box 221, 551 02 JÖNKÖPING — Lenins text finns på danska, Tidens förlag, 1970.

munism — rider den internationella ultravänstern som en mara (51).

— Frågan om socialismens eller kommunismens innehåll försökte Pannekoek också lösa i ovannämnda text. Denna punkt hade alltid varit den svagaste i hans arbete. Pannekoeks uppfattning förblev emellertid den, att socialismen bara betydde en omläggning av förvaltningen från kapitalisterna till arbetarna. Fackförbunden (1909) blev blott ersatta med industriunionerna och « Betriebsräte » (1919) och dessa i sin tur ersatta med arbetarråd (1946), medan socialismen hela tiden förblev uppfattad som dessa arbetarorganisationers tillväxt och slutliga övertagande av fabrikena. Pannekoek förstod således aldrig att socialismen betyder tillintetgörelsen av alla de kapitalistiska produktionsförhållandena och inte arbetarförvaltning av de kapitalistiska lagmässigheterna, något som idag är helt i linje med Kapitalets avancerade intresse: en entusiastisk arbetsinsats för profitproduktion.

För Pannekoek är det kapitalisterna som skall bort, så blir « de enskilda företagen... led i en medvetet reglerad samhällelig produktion. » (s. 5), men det är inte privatkapitalisternas ersättande med direkta producenter (arbetare) i förvaltningen, utan Kapitalet som sig själv förökande värde, ja bytesvärdeproduktionen överhuvudtaget, som skall upphävas. Det räcker inte att produktionen är församhälleligad (socialiserad) för att den skall vara socialistisk: «*Produktionsmedlens socialisering, den socialistiska produktionen upplöser kapitalismens motsägelser.*» (s. 6), ty redan kapitalismens egen utveckling har med aktiebolagen undanröjt de ursprungliga privatkapitalisterna. Det räcker inte att bara ta över den kapitalistiska produktionen därför att den förutom produktion av mervärde «*samtidigt (är) produktion av nödvändiga föremål*» (s. 44), ty även om det på Marx och kanske också på Pannekoeks tid (1909) ännu kunde sägas att, eller tyckas som om, de kapitalistiskt producerade bruksvärdena (nyttigheterna) i en viss mening och till en viss del fyllde «*mänskliga*» behov (52), så är det idag alltför

(51) För kritiken av dessa ståndpunkter se tidigare i inledningen bl.a. s. 9-10 och nedan. — Jfr. Kommunismen nr 2 — aug. 1972.

(52) Jfr dock Marx beskrivning av kapitalismens behovstillfredsställande i «*Ökonomisch-philosophische Manuskripte*», 1844 (Reclamutgåvan, Leipzig 1970), s. 198-205, där de behov som tillfredsställes antingen beskrives som förfinade (lyxbehov) eller som råa, *omänskliga*, knappt ens djuriska behov, och tillfredsställandet av dem som skenbar och inbillad. Obs! den här riktade kritiken mot kapitalismens förstöring av den omgivande miljön: «*Ljus, luft,*

uppenbart att den nuvarande kapitalistiska varuproduktionens bruksvärden i allt väsentligt är bestämda av Kapitalets och inte av mänskliga behov (detta gäller särskilt produktionsmedelsvarusktorn, men också den mindre utvecklade konsumtionsvarusektorn); därmed kan man ej heller överta de nuvarande produktionsenheterna, dvs de nuvarande produktionsanläggningarna med de nuvarande tekniska produktionsmetoderna, den nuvarande organiseringen av totalarbetaren i arbetsprocessen och de nuvarande produktivkrafterna, utan det krävs en omfattande tillintetgörande, och en total omläggning av alla dessa aspekter för att den produktion efter mänskliga behov skall uppstå och utvecklas, där arbetet upphävs och omstöpts så att de mänskliga individernas totala aktivitet omedelbart är till gagn för andra: det globala kommunistiska klasslösa samhället, ett verkligt mänskligt, socialistiskt/kommunistiskt « gemensamväsen » utan bytesvärdet (jfr s. 46), realiserandet av människans artväsen.

Såsom Pannekoek uppfattar personernas handlingar och åsikter som uttryck för rörelsens sakliga tendenser (s. 70) och partistridigheter som motsättningar mellan olika samhällsskikt och ej som beroende av enstaka kamraters goda eller onda vilja (s.92), vill vi till slut understryka — vilket dock torde ha framgått — att vi varken vill övervärdera denne holländske marxists eller andra « revolutionärers » bidrag. Dessa bär blott sina namn och datum för att kunna anbringas i deras rätta historiska sammanhang.

Men lika lite som exempelvis Pannekoeks text är ett oberoende individuellt bidrag, lika lite kommer den framtida revolutionen att vara ett verk av anonyma kollektiviteter. Den kommunistiska revolutionsrörelsen måste komma att upphäva motsättningen mellan « de stora ledarna » och « den kollektiva anonyma massan »: individerna kommer att verka själva och i förening med varandra; individualiteten kommer inte att försvinna, den kommer att utvecklas som massfenomen.

I denna inledning har vi särskilt velat lägga vikt vid att Pan-

etc... renlighet upphör att vara ett behov för människan.» (s. 200). Denna radikala kritik av den kapitalistiska varuproduktionens möjlighet att tillfredsställa mänskliga behov stammar alltså från dess tidiga period och förändras med kapitalismens användande av reformpolitik och arbetarorganisationer. Jfr t.ex. « Kapitalet », s. 31 och MEW 23:49: « Varan är först och främst ett yttre föremål, ett ting, som genom sina egenskaper tillfredsställer mänskliga behov av något slag. » och även på många andra ställen där bestämmningen av behoven som « mänskliga » är i överensstämmelse med den klassiska borgerliga nationalekonomins uppfattning.

nekoeks arbete är en historisk produkt av sin i utveckling stadda kapitalistiska omgivning och tid: den existerande tanke-traditionen, den pågående samhällsutvecklingen, de därav betingade teoretiska och politiska stridigheterna; allt utövar sitt inflytande i ett historiskt materialistiskt nätverk som de facto gör Pannekoeks, såväl som varje annat teoretiskt bidrag till något mer än en individs formulering.

Pannekoek förmådde att fatta de revolutionära tendenserna i sin samtid, men han kunde aldrig gå förbi dessa tendensers svagheter, som det alltid kommer att finnas många av i en revolution som lider nederlag, och sedan blev detta beroende av revolutionens dåvarande praxis ett hinder för honom, så att han inte förmådde lösriva sig från de mindre betydelsefulla fenomenen i den tyska revolutionen och dra en verkligt generell lärdom.

Det följande och andra arbeten av Pannekoek utgör just blott *historiska* redskap och hjälpmedel för den totala kritiken av den kapitalistiska samtiden och för blottläggandet av dess tendenser in i framtiden och därmed för den lilla men ej alldeles oväsentliga revolutionära förberedelse som är möjlig idag.

Lund i januari - maj 1973

Rättelse:

Utifrån den tyska originaltexten skall s. 82, rad 17 nerifrån « Tyskland och Sverige » rättas till « här ».